

СПАДЩИНА Г.Г.ВАЩЕНКА ЯК ВАЖЛИВЕ ДЖЕРЕЛО ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Аналіз доступних поки що пересічному українському читачеві творів замовчуваного в радянський період відомого українського педагога Григорія Григоровича Ващенко (1878 – 1967), уродженця Прилуцького повіту (колишньої Полтавської губернії, тепер Чернігівщина); *“Виховний ідеал”* (Полтава, 1994), *“Загальні методи навчання”* (Київ, 1997), *“Виховання волі і характеру”* (Київ, 1999) *“Праці з педагогіки та психології”* (Київ, 2000) та ряд інших) дозволяє стверджувати, що їх автор справедливо є одним з фундаторів української національної педагогіки поряд з такими корифеями передової української педагогічної думки, як Іван Франко, Михайло Драгоманов, Костянтин Ушинський, Михайло Грушевський, Іван Огієнко, Борис Грінченко, Володимир Науменко, Софія Русова, Іван Стещенко, Степан Сірополко, Яків Чепіга, Іван Ющиших, Василь Сухомлинський та багато інших.

Але навіть серед цих видатних постатей педагогічна творчість, світобачення, погляди Г.Ващенко на фундаментальні теоретико-методологічні проблеми освіти, навчання, виховання відрізняються неординарністю, самобутністю й оригінальністю.

Коротко охарактеризуємо кожний з доступних нам творів Г.Ващенко.

Хронологічно першим виданням в Україні (а загалом третє – перше у 1950 р. в Мюнхені, друге – у 1976 р. в Брюсселі) була книга *“Виховний ідеал”*, що вийшла в Полтаві, у 1994 році.

У книзі проаналізовано окремі аспекти розвитку української духовності від найдавніших часів до середини ХХ століття. На цій основі автор вибудовує виховний ідеал, що відповідає психічним природним властивостям української людини: цей ідеал не дається в готовому вигляді, а мусить супроводжуватися титанічною виховною працею педагога і під впливом середовища.

Г.Ващенко пропонує ті конкретні шляхи і засоби, успішна реалізація яких сприятиме формуванню ідеалу людини-українця, громадянина-патріота, життєвою метою якого буде служіння Богові і Батьківщині.

Книга містить передмову, дві частини: *“Частина І. Виховні ідеали”*, *“Частина ІІ. Український національний виховний ідеал”* і післяслово.

У першій частині Г.Ващенко ґрунтовно аналізує більшовицький, християнський, загальноєвропейський та націонал-соціалістичний ідеали виховання. Автор рішуче критикує більшовицький ідеал виховання, що ґрунтується на засадах марксизму: *“матеріалізм і зв’язаний з ним атеїзм, вчення про класову боротьбу як основну рушійну силу розвитку суспільства, заперечення приватної власності і колективні форми праці”* [1: 39].

Найважливішими рисами більшовицького ідеалу є: безумовна вірність вченню марксизму-ленінізму (більшовизм є своєрідна релігія); непримиренна ворожість до інших ідеологій, особливо релігії, і активна боротьба з ними; боротьба з тими, кого визнано ворогами, не лише ідеологічна а й фізична, до того ж, цього вимагали від усіх громадян СРСР, у тому числі й від молоді; беззастережна відданість комуністичній партії та її вождям; більшовицька дисципліна, основою якої слугувало вчення більшовиків про комуністичну партію як авангард класової боротьби пролетаріату за всесвітню революцію; советський патріотизм, основою якого врешті стає російський шовінізм; проблема родини і статевої моралі. Г.Ващенко висловлює тверду впевненість у тому, що більшовицький ідеал не може бути реалізований, бо тоді *“треба було б чекати скорої загибелі європейської культури і цивілізації, на зміну яких прийшло б нечувано жорстоке насильство й рабство”* [1: 38]. Альтернативою більшовицького ідеалу виховання молоді має стати християнський виховний ідеал [1: 40].

У другій частині книги аналізуються дві теми: “Традиційний український ідеал людини” та “Ідеал людини в творах українських письменників нового часу”.

Традиційний європейський виховний ідеал побудований на засадах гармонійного розвитку людини. Гармонійність треба розуміти не як розвиток усіх властивостей людини до однакового рівня, а як певну цілість, при якій кожна здібність посідає в особі те чи інше місце у зв'язку з роллю її в нашому житті й діяльності. Людину можна визнати за гармонійно розвинену лише за умови, коли якась певна властивість посідає центральне місце в психічному житті і відіграє роль стрижня, навколо якого органічно об'єднуються особисті властивості людини [1: 183].

Виховання кожного народу, маючи спільні загальнолюдські риси, матиме й свої національні особливості, відповідно до духу народного та його призначення. Цей дух і призначення свого народу кожна національна педагогіка має досконало дослідити і відповідно до них будувати систему виховання й освіти своєї молоді.

Служба Богові й Батьківщині – це є основна мета, що стояла перед українським народом тисячу років тому, стоїть тепер і буде стояти перед ним ще протягом століть, набираючи різних форм і відтінків у різні історичні періоди життя нашого народу, робить висновок Г.Ващенко. Служба Богові й Батьківщині, як основна й найвища мета української молоді, вимагає від неї глибокого розуміння широких світових завдань, що їх висуває перед Україною історія, а також розуміння інших народів і діяльного співчуття їм та участі в спільній боротьбі за свободу. Найважливішою умовою свободи і самостійності є національна єдність і солідарність.

Служба Богові й Батьківщині, як головна життєва мета української молоді, визначає й риси волі і характеру, які мають бути притаманні їй. Це – *ідеалістично-релігійний світогляд, любов до Батьківщини, висока й безкомпромісна принциповість, мужність, чесність, лагідність і гуманність, альтруїзм і солідарність, дисциплінованість, довготривала праця, здоровий оптимізм, рішучість*.

Усі системи етики, особливо ті з них, що побудовані на релігійних засадах, вимагають від дітей *пошани до батьків*, а від молоді взагалі – *пошани до старших*. Тож, одним із важливих завдань виховання української молоді є виховання у неї пошани до батьків і старших людей, бо без цього не може бути ладу ні в родині, ні в суспільстві.

Нарешті, дуже важливою і бажаною рисою людини є *стриманість* у статевому житті і фізичних насолодах, відзначав Г.Ващенко. Якраз у цих рисах вдачі особливо виявляється сила волі людини, панування духа над тілом. Тому статєва стриманість і чистота, невживання алкоголю, поміркованість і унормованість у їжі, сні і т. ін. — це все риси, які неодмінно потрібно виховувати у нашої молоді.

Друга книга Г.Ващенко “*Загальні методи навчання*” містить передмову наукового редактора А.М.Алексюка, чотири частини і додаток.

Частина перша містить два розділи. У першому розділі “Завдання розумового виховання української молоді” автор аналізує найважливіші дидактичні принципи – науковості, природовідповідності, систематичності, активності, наочності, індивідуалізації навчання, принцип виховуючого навчання, зв'язку навчання з життям, а також найважливіші правила навчання. Другий розділ присвячений характеристиці методів навчання (поняття про методи навчання, класифікація методів навчальної роботи).

Друга частина також містить два розділи, присвячені характеристиці таких мислительних операцій, як аналіз і синтез, індукція, дедукція, аналогія та зв'язку між ними у процесі навчальної діяльності.

У третій частині цілий розділ присвячений аналізу так званих пасивних методів навчання (лекційний, розповідь учителя, художнє і творче оповідання, метод книжних завдань, методи наочного навчання, напівактивні методи, лабораторно-ілюстративний метод), а в четвертій – активним методам навчання або дослідно-пошуковим, зокрема, методу проектів.

Книга *“Виховання волі і характеру”* складається з двох частин. У першій подано розгорнутий аналіз вольових процесів і того комплексу психічних властивостей, що зветься характером. Друга частина присвячена безпосереднім питанням виховання волі і характеру.

У вступній частині Г.Ващенко відзначає, що між цими двома частинами мусить існувати тісний зв'язок. Педагогіка неможлива без психології. Виховуючи дитину чи молоду людину, ми мусимо знати властивості психіки людини взагалі, властивості вікові і статеві, нарешті властивості індивідуальні, а також розбиратися в психічних переживаннях вихованця в даний момент. Без цього наші педагогічні впливи не досягнуть своєї мети, не дадуть бажаних наслідків, а іноді можуть навіть нашкодити вихованцеві. Тож не дарма всі видатні педагоги були разом з тим добре обізнані з психологією [3: 197].

Щоб виховати волю і характер, необхідно, перш за все, чітко собі уявити, які саме риси цих двох психічних властивостей необхідно виробляти у наших вихованців, іншими словами, який ідеал вольової характеристики людини. Такий ідеал мусить бути дороговказом у педагогічній роботі.

Педагог мусить володіти відповідними засобами впливу на вихованця, а також розв'язати питання про межі впливу вихователя на вихованця, що передбачає вирішення проблеми виховання й самовиховання як двох чинників виховного процесу. Крім того, педагог має вирішити для себе питання: чи може людина зусиллями своєї волі спрямовувати в той чи інший бік формування особистості людини. Інакше кажучи, чи існує свобода волі, чи це є лише фікція? “Це питання має особливе значення для нас, українців, – відзначає Г.Ващенко, – бо ми боремось і мусимо боротися за свободу свого народу, а свобода народу не може бути без свободи людини” [3: 198].

Сам педагог вирішував це питання в позитивному сенсі: визнавав свободу волі, але не абсолютну, а обмежену і стосункову. З цього випливає висновок, що педагог і вихованець можуть не фіктивно, а по-справжньому, як вільні істоти, прагнути до певного ідеалу, як мети виховного процесу. А стрижнем такого ідеалу є мета людини – егоїстична або спрямована на служіння інтересам суспільства. Тобто виникає проблема особи і суспільства, що має надзвичайне значення не лише у вихованні молоді, а й у всьому політичному й економічному житті людства. І дану проблему Г.Ващенко вирішував у дусі християнства, а саме, людина є образ і подоба Божа і тому має абсолютну вартість, але разом з тим повноту життя вона може знайти лише у вільному служінні Богові й суспільству. Це є основна мета виховання української молоді, ще раз наголошує педагог. А така мета в свою чергу визначає риси волі й характеру, які необхідно виховувати у нашої молоді. Такий зміст першого, філософсько-педагогічного розділу книги.

Друга частина книги має “технічно-педагогічний зміст і розглядає питання самої техніки виховання волі і характеру” [3: 198], зокрема патріотизму, релігійності, моральності, стійкості, дисциплінованості й організованості, пошани до батьків і старших, наполегливості у праці, статевої чистоти і стриманості та ін.

І нарешті, четверта книга Г.Ващенко *“Праці з педагогіки та психології”* складається з трьох частин.

Перша частина *“Проблеми освіти й організації навчання”* містить п'ять праць: “Проект системи освіти в самостійній Україні”, “Системи навчання”, “Більшовицькі перекинуті педагогічні ідеї Заходу в галузі дидактики”, “Освіта і виховання молоді в СРСР” та “Організаційні форми навчання”.

Кожна з них по-своєму цікава. Так, у праці “Проект системи освіти в самостійній Україні”, перше видання якої окремою брошурою побачило світ у Мюнхені у 1957 році, автор передбачав: “Події міжнародної політики розвиваються так, що ми можемо сподіватися розпаду проти природної більшовицької держави, яка принесла стільки нещастя мільйонам населення СРСР і загрожує катастрофою всьому людству. Коли саме розпадеться СРСР, сказати важко, а що він розпадеться, і то в порівняно скорому часі, в цьому не може бути сумніву. Про це свідчить велика економічна криза в СРСР, внутрішні суперечності й

боротьба всередині комуністичної партії, а особливо – політичні повстання на теренах СРСР і навіть у концентраційних таборах.

З розпадом більшовицької держави для поневолених Москвою народів, і в тому числі для нас українців, відкриваються перспективи щодо розбудови свого національного й культурного життя” [4: 30].

Друга частина книги “*Зміст, методи та чинники виховання*” містить праці: “Основні засади розумового виховання української молоді”, “Мораль християнська і комуністична”, “Виховна роль мистецтва”, “Роль релігії у житті людства і релігійне виховання молоді”, “Тіловиховання як засіб виховання волі і характеру”, “За здорову і свідому українську родину”, “Свобода людини як філософічно-педагогічна і політична проблема”.

Третя частина “*Науково-полемічні праці*” містить два твори: “Психологія в СРСР” та “Педагогічна наука в СРСР (Яничар А.С.Макаренко – найбільший советський педагог)”. Природно, увагу читача приверне остання праця, в якій Г.Ващенко, знаючи А.Макаренка ще студентом і неодноразово дискутуючи з ним з актуальних проблем виховання, висловлює власні враження про особистість А.Макаренка, його педагогічний доробок, виховний ідеал, погляди на вирішення тих чи інших освітньо-виховних проблем.

Таким чином, цей короткий конспективний огляд доступних нам сьогодні праць Г.Ващенка дозволяє зробити висновок про те, що педагогічна спадщина вченого є досить різноплановою, своєрідною і слугує важливим джерелом для вивчення розвитку історії освіти, школи і педагогічної думки минулого в Україні, зокрема в СРСР з часу його заснування до середини 60-х рр. ХХ ст.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ващенко Григорій. Виховний ідеал. Підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків. Том 1. (Третє видання). – Полтава: Ред. газ. “Полтавський вісник”, 1994. – 191 с.
2. Ващенко Григорій. Загальні методи навчання: Підручник для педагогів. – Видання перше. – К.: Українська видавнича спілка, 1997. – 441 с.
3. Ващенко Григорій. Виховання волі і характеру: Підручник для педагогів. – К.: Видавництво “Школяр”, 1999. – 385 с.
4. Ващенко Григорій. Твори. Том 4. Праці з педагогіки та психології. – К.: “Школяр” – “Фада” ЛТД, 2000. – 416 с.

УДК 37 (09)

Пентилюк М.І.

“НАУКА ПРО РІДНОМОВНІ ОBOB’ЯЗКИ” – ВАЖЛИВИЙ ВНЕСОК І.І.ОГІЄНКА В УКРАЇНСЬКУ ЕТНОПЕДАГОГІКУ

У часи незалежності України наш народ повернув собі інтелектуальну й духовну спадщину тих діячів науки і культури, чії імена донедавна були під суворою забороною, а праці в кращому разі – у спецфондах бібліотек, доступ до яких був обмежений. Відсутність цієї спадщини в духовному та інтелектуальному набутку наших сучасників надзвичайно збіднювала їхнє сприймання української науки й робила неможливим прогнозування її подальшого розвитку. Це особливо стосується педагогічної науки, і насамперед етнопедагогіки.

Видатні постаті минулого О.Потебня, С.Русова, Г.Ващенко, І.Огієнка та інші – це ті вершини, з висоти яких виразніше проглядає безмір духовного розвитку нашого народу – творця своєї мови, культури, зокрема й педагогіки.

Українська народна педагогіка розвивається, розширюється завдяки відновленню, поверненню із забуття праць визначних етнопедагогів. Серед них визначне місце належить І.І.Огієнкові (митрополиту Іларіону). Це видатний учений-мовознавець, культуролог,